
NJEGOŠ I ITALIJA

Dakomo Skoti

By referring to a number of documents, the author of this essay demonstrates the interest of the Italian Slavicists and the public starting from 1833 and his first visit to Trieste until the recent past, emphasising that Italians „have always felt love for the Montenegrin people“.

U imponantnoj knjizi pod naslovom „Conoscenza del mondo slavo in Italia“ (Padova, 1958, 800 stranica) („Poznavanje slavenskog svijeta u Italiji“) najveći talijanski slavist dvadesetog stoljeća Arturo Cronia rezimirao je rezultate jednog milenija, posvetivši posebno veliki prostor narodima bivše Jugoslavije. Pri tome je brojne stranice namijenio velikom pjesniku i gospodarstvu Crne Gore, vladici Petru II Petroviću Njegošu (1813-1851). Počevši od Cronije, inače porijeklom iz Zadra, crnogorski Vladika nije više napuštao stranice talijanskih historičara književnosti, gojitelja južnoslavenskih literatura te ljubitelja i istraživača južnoslavenskih kultura uopće.

Što se Njegoša tiče, šire zanimanje talijanskih slavista za njegovu ličnost i djelo počelo je 1833. godine, kad je crnogorski Vladika i princ prvi puta posjetio Trst na putu za Beč i Rusiju. Tada je Petar II Petrović napisao pjesmu „Tri dana u Trstu“ koju je sa „ilirskog“ jezika, kako su tada nazivali srpsko hrvatski

jezik, preveo na talijanski i u svome časopisu „La Favilla“ objavio Francesco Dall’Ongaro, pripovjedač, pjesnik i esejist iz Trevisa. Dakle ta je Njegoševa pjesma objelodanjena na talijanski mnogo godina prije nego je štampana u originalu. Ovdje treba odmah reći da se tridesetih i četrdesetih godina osamnaestog stoljeća, a i kasnije Dall’Ongaro posebno isticao u Italiji kao prijatelj i promicatelj narodne kulturne baštine Hrvata, Srba, Bosanaca i Crnogoraca. Zbog toga se iz rodnog grada Trevisa preselio u Trst gdje je njegov časopis „La Favilla“ nastavio izlaziti od 1857. do 1847. godine. Na stranicama svoga časopisa Dall’Ongaro je objavljivao više eseja o narodnim pjesmama Južnih Slavena, preveo je i objelodanio na talijanski nekoliko balada, te vlastite pripovijetke sa južno-slavenskim tematikama, među kojima se ističe „La fidanzata montenegrina“ (Crnogorska vjerenica) koju je napisao na osnovu narodne crnogorske priče koju mu je 1846. godine osobno ispričao veliki pjesnik Perar II Petrović Njegoš. U njegovoj pjesničkoj zbirci „Fantasie drammatiche e liriche“ („Lirske i dramske sanjarije“), koja je objavljena u Firenci 1865. godine, nalazi se i „Oda gradu Trstu“ inspirirana - kako sam Dall’Ongaro priznaje - Njegoševom pjesmom „Tri dana u Trstu“.

Kad smo već kod trevizanskog pisca, pjesnika i slaviste Dall’Ongaro, da vidimo što je on napisao o Njegošu i o susretima s njima u Trstu i to u povodu prerane smrti crnogorskog Vladike. Odmah na početku članka, Dall’Ongaro govori o „neobičnom čovjeku“ koji je kao „knez i Vladika Crne Gore ujedinio u sebi duhovnu i građansku vlast Republike, a pošto je ujedno bio i najbolji strijelac u svojoj zemlji, i pošto je putovao kao neki hajduk, moglo bi se bez pretjerivanja reći da je, pored ovih dviju vlasti, držao još i vojničku (bio je i vojskovođa). Nikada nijedan državni gospodar nije bio apsolutniji i savršeniji od njega. Tome treba dodati da ga je za to baš i sama priroda stvorila. On je za glavu bio viši od lijepih stasitih ljudi svoje domovine.“

Nastavljujući Dall'Ongaro piše o osobinama prvog izraelskog kralja Saula te Samuila iz Svetog pisma, dodavši ove riječi: „Vladika koga sam upoznao, bio je istovremeno i Saul i Samuila svoje zemlje“, a nadmašivao je oboje kao „odličan govornik i pjesnik, te je govorio najčistijim ilirskim jezikom u Primorju.“ Nadalje Dall'Ongaro govori o Njegoševim putovanjima ovako: „On je putovao za sebe i za druge.“ Svake je godine putovao u Trst, svake druge u Beč, a svake treće u Petrograd, da u tim gradovima „ukaže na dobre i loše strane svoje kneževine o kojoj su kružili a još uvijek kruže jako netočni glasovi.“ Talijanski se pisac upoznao s Njegošem jedne večeri u pozorištu. Tada je Vladika improvizirao i ostavio „divan ditiramb“ u čast jedne glumice-pjevačice, a te je stihove Dall'Ongaro odmah preveo na talijanski a kasnije objavio u svome časopisu. „To mi je pribavilo prijateljstvo i poštovanje slavnog crnogorskog pjesnika. Vjerujem da bi me on odlikovao i nekim ordenima, ali ih u njegovoj kneževini nije bilo. No, bez obzira na to, uvijek ću se sjećati njegove ljubaznosti, njegovog vedrog raspoloženja, njegove plemenite gordosti, kao i zadovoljstva sa kojim mi je govorio o svojoj zemlji“ - „Hoću da Crna Gora postane uzorna država“, govorio mu je Njegoš.

Posebni interes talijanskih intelektualnih i političkih krugova za prvog čovjeka Grne Gore u prvoj polovini Ottočenta izazvala su njegova putovanja Apeninskim poluotokom i prijevodi prvih odlomaka knjige „Pisma iz Italije“ srpskog novinara i putopisca Ljubomira Nenadovića. Poznato je da „zbog narodnih poslova“ i radi objavljivanja svog „Gorskog vijenca“ Njegoš je boravio u Trstu i Beču 1846-1847. godine, dok je 1850. i 1851. godine boravio dva puta u Italiji radi liječenja od tuberkuloze. U Napulju se sreo sa Nenadovićem, koji mu je kasnije posvetio veliki dio spomenutog putopisa. S njim je Njegoš razgledao povijesne spomenike, muzeje, galerije, crkve i manastire u Napulju i Pompejima (penjao se i na Vezuv), u Rimu, Firenci, Livornu, Torinu, Veneciji.

U Veneciji je kopao po arhivima Serenissime Republike; u Napulju je pred Tirenskim morem uzaludno tražio utjehu i okrepu za neizlječivu bolest koja ga je mučila.

Evo nekoliko odlomaka Nenadovićevih pisama.

Njegoš u Napulju marta 1861. godine - „Vladika slabo što čita i piše. Bolest mu smeta. Ja mu čitam novine, pišem pisma i drugo što mu zatreba. Kaže mi da se zimus zanimao opisivanjem Crne Gore i njene istorije na francuskom jeziku. U tome pomogao mu je neki ovdašnji (dakle talijanski) advokat Giuseppe Casa. On svaki dan dolazi te s Vladikom po jedan sat radi. Vladika mu obično diktira, a on na francuskom piše. To je djelo već gotovo i sada ga samo pregledavaju. Ovo djelo je, kao što mi reče, udešeno za strance koji nas ne poznaju. Ovaj Giuseppe starinom je Francuz i žestok republikanac... O tome on opširno govori crnogorskom Vladići, koji mu je sa svoje strane izložio vlastito viđenje slobodne Evrope.“ U vezi s time, Nenadović je zabilježio: „A Giuseppe, očaran tim govorom, stajaše pred njim. Putem, kad smo išli kući, Giuseppe, diveći se Vladići, reče mi: „Vjerujte mi, ovaj vaš suvremen bolji je republikanac nego predsjednik Francuske Republike. A ja mu kažem da je on takvi slobodnjak svagda i svuda i da se to ogleda u svim njegovim pjesmama i knjigama koje je izdao... Kazuje mi Giuseppe da se mnoge Vladičine riječi među slobodnjacima, po Napulju pričaju (...) Svi važniji ovdašnji ljudi pohodili su ga i ne mogu da ga se nahvale. Ovdje je velika partija koja teži da se sva Italija spoji u jednu državu.“

U Napulju je Njegoš boravio u hotelu blizu mora, ispred kraljevske palate. Po riječima Nenadovića, posebno su Vladikom bili oduševljeni mladi Talijani: „Svaki od mlađih Napoljaca i putnika koji su ga te večeri slušali željeli su ići u Crnu Goru.“

U poglavlju „Njegoš u Rimu aprila 1851. godine“ Nenadović pored ostalog podsjeća da je Vladika kroz Rim prošao u jesen prethodne godine, dok je putovao u Napulj, ali je ostavio da ga

razgleda sada pri povratku. U Vječnom gradu, gdje je katolički papa ujedno i šef države, Njegoša „svugda, sa osobitim poštovanjem susreću“ jer tako je Papa osobno naredio; „gdje god Vladika dođe i što god zaželi da vidi, da mu se odmah otvori i pokaže. Svuda nas prati i provodi jedan Francižkanac po imenu Đurčić rodom iz Dubrovnika. Mlad, čuven i vrlo razborit čovjek. Dobar Sloven, dobar rodoljub. Vrlo lijepo govori naški, to mu je materinji jezik. Gundulića i druge dubrovačke pjesnike zna napamet. Mnoge rijetkosti što smo vidjeli imamo samo njemu zahvaliti.“ Nastavljajući, Nenadović opisuje ljepote pojedinih znamenitih palača, crkava te kipova i galerija. Njegoš se međutim najduže zadržao u dvorima Vatikanskih muzeja očaran Rafaelovom slikom „Trasfigurazione“ (Preobraženje). „Vladika je sjeo na stolicu i trideset minuta gledao je neprestano u božanstveno lice Hristovo. U cijeloj Italiji ništa mu slađe nije bilo nego gledati ove slike...“ Nažalost, kako piše Nenadović, u Vatikanu su on i Njegoš vidjeli sve ali ne i Papu. I to zbog toga što „Vladika neće da mu ide, premda bi ga Papa, kao što nam je došlo do znanja, primio kad on hoće.“ U Rimu, u stvari, Njegoš gotovo nikome nije išao u posjete, dok je kod njega dolazilo više znamenitih ljudi, osobito Rusa, te fratri iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, koji su u Vječnom gradu došli studirati i službovati. „Oni se vrlo raduju“, piše Nenadović, „kad vide kako Vladika neovisno od vjere, govori o rodoljublju i jedinstvu našeg naroda. Godina 1848. nije prošla bez koristi... Svuda se ponavljaju riječi 'Ne gledajmo tko se kako krsti, nego kakva krv njegovim srcem teče!'“

Kao i svi posjetitelji Rima, Vladika nije mogao mimoći veličanstvenu baziliku Svetog Petra, diveći se više njenom veličinom, grandioznošću, nego ljepotom. U toj crkvi kao što je poznato, čuvao se (i dan danas se čuva) „kao osobita svetinja lanac kojim je sveti Petar u Jeruzalemu u tamnici bio vezan. To je onaj lanac - citiram Nenadovića - što je u našem narodu poznat pod imenom „Časne verige“. Za Njegoševo vrijeme lanac se čuvao

pod ključem u posebnom kovčegu, iz kojeg ga je jedan redovnik vadio i pokazivao samo pojedinim „otmjanim putnicima“, kako se Nenadović izražava. Vadeći lanac iz pamuka u kojem je bio omotan, redovnik ga je „sa osobitom pobožnošću i smirenošću“ prinosio poklonicima, „te bi ga oni, klečeći sa skrštenim rukama poljubili“. Jedino je Petar Petrović Njegoš odbio da to čini. Evo što piše Nenadović: „Kad je kaluđer prinio Vladići ove verige, Vladika ih odmah uze u svoje ruke rasteže ih da ih vidi kolike su i, čudeći se kako su dugačke, reče: „Ala su ga dobro vezali!“ - zatim ih vrati odmah kaluđeru, koji je od čuda jedva mogao zapitati: „Zar ih neće Vaša Svetost celivati“. Vladika mu odgovori: „Crnogorci ne ljube lance!“ To je objasnio kako su Crnogorci protivnici svakog oblika ropstva pa mrze i svaki njegov simbol...

Prije odlaska iz Rima, nakon što je posjetio još nekoliko crkava, Njegoš je došao do manastira svetog Onofrija podaleko od Vječnog grada. Želio ga je posjetiti jer je tamo boravio, umro i sahranjen čuveni pjesnik Torquato Tasso. Tu je Vladika, kome su pokazali bijeli pojas koji je pripadao autoru čuvenog epskog spjeva „Oslobođeni Jeruzalem“, razgledao ga je, iščupao iz njega jedan konac i rekao: „Vjerujem da je ovo zaista njegov pojas, i ovo ću da uzmem za spomen“.

Nažalost, samo nekoliko mjeseci nakon boravka u Italiji, Petar Petrović Njegoš sklopio je zauvijek oči. Umro je ujutro 19. oktobra 1851. godine. U Italiji međutim nije zaboravljen, i nikada neće biti. Danas i ovdje, 152 godine nakon Njegoševog posjeta Italiji i njegove prerane smrti iste godine, valja naglasiti činjenicu da nakon Francesca Dell'Ongara i prije Vladičinog putovanja u zemlju limuna, jedan je Talijan pisao o velikom crnogorskom pjesniku i gospodararu, a to je bio prirodoslovac iz Trsta Biagio Biasoletto rođen u Vodnjanu u Istri, koji je u proljeću 1838. godine posjetio Istru, Dalmaciju i Crnu Goru kao član naučne ekspedicije botaničara i kao sekretar saksonskog kralja Fridriha Augusta. Tada se penjao na Cetinje i sastao se sa

Vladikom. Napisavši kasnije službeni „Izvještaj o putovanju“ Biasoletto je pružio talijanskim čitateljima posebno zanimljiv portret crnogorskog gospodara i pjesnika u putopisu, kojeg je objavio u Trstu 1841. godine. Biasoletto piše pored ostalog da je „Njegoš ostavio vrlo jak utisak na kralja Saksonije“, a sam je grad Cetinje imao „veličanstven izgled“.

Deset godina nakon objavljivanja Biasolettova izvještaja a povodom Njegoševe smrti, jedan je drugi Talijan, Splićanin Francesco Carrara napisao: „Svaki putnik koji je parobrodom obilazio Dalmaciju, na čas je obilazio i Cetinje, opisivao Vladiku, usmeno ili pismeno prikazujući njegov lik, i s pravom je svaki Europljanin zapazio kod njega strelovito oko, umiljat pogled, plemeniti stas, lijepo ophođenje... No, niti jedan nije upoznao njegovo srce, razum i karakter (...). Sada, pošto on spada u povijest i nije više vladalac nego pepeo, milo mi je iznijeti prilike koje su me dovele da ga upoznam“.

Carrara opisuje susret što ga je 1846. godine, zajedno sa Škotlandaninom A. A. Patton-om imao u Splitu s Njegošem, koji je obojicu pozvao da posjete Crnu Goru. Pritom se Vladika najprije obratio Škotlandaninu prekoravajući engleske pisce, koji su prije njega posjetili Crnu Goru i o njoj loše i pogrešno pisali. Obratio se zatim Talijanu koji o tome ovako svjedoči: „Poslije se okrenu k meni: 'A vi, koji Dalmaciju tako lijepo opisujete (izlazaše tada iz štampe „Moj opis Dalmacije“), zašto ne dođete da posjetite i opišete Crnu Goru?' Kad uzmognete i što skorije, učinite to, no najprije javite mi da Vam u Kotor pošaljem konja i dva vjerna moja momka. Ja ću biti na ruci da upoznate cijelu Zemlju(...). Vi ćete vidjeti i doznati ono što nisu videli i doznali ni Englezi, ni Njemci, i bićete u stanju da upoznate Evropu s jednom zemljom koja je sasvim nepoznata...“

Godinu dana kasnije susreo se Carrara ponovo s Vladikom ali je crnogorski pjesnik i gospodar bio sada teško bolestan. No, upravo ga je tada Carrara upoznao kao pravog pjesnika. Evo

njegovo svjedočenje: „On se bio potpuno izmijenio. Duge crne kose i brada okružavahu bijelo i smršalo lice; oči mu bjehu mrtve i umrtvljene, glas mukao s teškim disanjem(...). Po očima, po izgledu i po govoru poznašete se da je težak bolesnik. No kad počeo govoriti o Napulju, gdje je radi popravljivanja zdravlja zadnju zimu proveo, i kad počeo opisivati njegov čarobni položaj, osvježavajući i mirisni vazduh, lijepi zefir neba, tada njegov glas postade jasniji, obrazi mu oživješe dušu, te ga to, sve se činjaše kao da ga oslobađa iz okova bolesnog njegovog tijela. U tom času poznadoh ga kao poetu.“

U međuvremenu, počevši od 1356. godine, milanski časopis „La Fama“ objavio je više tekstova o Crnoj Gori i Crnogorcima, a 1847. i prijevod odlomka iz Njegoševog tek objavljenog „Gorskog vijenca“ sa komentarima. Prijevod i komentar preuzeti su iz tršćanskog mjesečnika *Osservatore Triestino*.

Također u Trstu časopis „La Favilla“ objavio je između 1840. i 1846. više odlomaka Njegoševog pjesničkog opusa, među kojima već navedena pjesma „Tre giorni a Trieste“ – „Tri dana u Trstu“, koju nanovo objelodanjuju na svojim stranicama druge talijanske publikacije kao milanska „La Fama“ i zadarske „Gazzetta di Zara“. Talijanski prijevodi Njegoševe poezije u tršćanskim listovima „Osservatore“ i „Favilla“ većinom su iz pera Francesca Dell’Ongara i Giaooma Chiudine, dok se kao komentator „Gorskog vijenca“ javlja čuveni pisac i enciklopedist Niccolo Tommaseo rodnom iz Šibenika. Usput bilježimo da je i Giacomo Chiudina Dalmatinac, koji je živio u Trstu. Među njegovim djelima važno mjesto zauzima prva povijest Crne Gore na talijanskom jeziku, koja je objavljena 1882. godine u Splitu pod naslovom „Storia del Montenegro“. U Trstu, pored La Favilla i Osservatore, svoj je prostor Južnim Slavenima i Crnoj Gori posvetio je i godišnjak „Lettura di famiglia“ na čijim se stranicama također javlja Njegoševo ime. Tako su 1853. godine objavljeni tekst pod naslovom „Il Vladika del Montenegro“ i

balada „Cetinje“. Te iste godine, dakle dvije godine nakon Njegoševe smrti, Pietro P. Guerrini objavljuje, također u Trstu, knjigu „Pere e Vilka ossia il Montenegro“. (Pero i Vilka, to jest Crna Gora), „roman o narodnim običajima“. Kao što se vidi u drugoj polovini devetnaestog stoljeća nekoliko talijanskih pisaca, naročito dalmatinskog porijekla, posvetilo se popularizaciji južnoslavenske književnosti, posebno djela Petra Petrovića Njegoša, Mažuranića, Šenoe i drugih. Došlo je čak do parafraziranja „Gorskog vijenca“. Kasnije, početkom dvadesetog stoljeća od istog pjesnika i Vladike prevedena je oda „Crnogorac k svemogućem bogu“ („Il Montenegrino all’Onnipotente“, prevodilac C. Tondini De Quaraneghi, Rim, 1901), a dvije godine kasnije Giovanni Nikolich Fabriano objavio je svoj prijevod „Gorskog vijenca“ (1903). No, odlomci iste poeme već su se pojavili više od 20 godina ranije, u „Povijesti Crne Gore“ već spomenutog Chiudine, te u antologiji istog autora pod naslovom „Canti del popolo slavo“ (Firenze, 1878). Od dnevnih listova i tjednika treba navesti tada vrlo popularan „Fanfulla della Domenica“ iz Rima koji je pored ostalih „slavenskih“ priloga, 1887. objavio tekst Maroa Zara „Un pincipe poeta“ („Princ pjesnik: Petrović Njegoš“). Godine 1896. u milanskom godišnjaku „Natura ed Arta“ publicist R. Bratti objavljuje „La storia del Montenegro narrata de un principe“ („Povijest Crne Gore riječima jednog princa“).

Tokom prve polovine Novečenta interes za crnogorsku književnost, i posebno za život i djelo Petra Petrovića Njegoša sve je više zapažen u Italiji gdje se na čelu kraljevske kuće nalazi kao kraljica Crnogorka, Jelena Petrović kćerka kralja Nikole. Pojavljuju se tako na stotine tekstova raznoraznih sadržaja, rasprave pa i novi prijevodi pjesničkih remek-djela nenadmašivog Njegoša. Na tom poslu se naročito ističu serbokroati Giovanni Maver, Enrico Damiani, Umberto Urbani, Arturo Cronia i drugi. Interes za Njegoša nastavlja se i nakon Drugog

svjetskog rata. Među najvažnijim radovima iz novog razdoblja treba spomenuti „Il poeta montenegrino Petar Petrović Njegoš“ Giovannija Mavera („Il Ponte“, Firenze, XI/1955) i „Un principe poeta montenegrino“ Umberta Urbanija („Rivista di letterature comparate“, III/1948). Bibliografija je previše dugačka, pa se ovdje zaustavljam. Ovaj moj skromni rad želi samo istaći koliko su simpatije i ljubavi Talijani osjećali prema Crnogorcima u svim vremenima.

Bilješke

- B. Stulli Tršćanska „Favilla“ i Južni Slaveni u „*Anali Jadranskog Instituta*, I/1956.“

- F. Nakić-Vojnović, „Frančesko Dal Ongaro, Njegoševa Priča o vjerenoi Crnogorki“, *Književnost*, Cetinje, VII/1952.

- Aturo Cronia, „Italijanski prijevod Njegoševe pjesme 'Tri dana u Triestu' u časop. *Stvaranje*, XI/1951.; N. Vukadinović, „Francesko Dall'Ongaro, jedan zaboravljeni prijatelj srpskog naroda“, u čas. U 535' *Prilozi za književnost, jezik...*, V/1925; isti, „Tri dana u Triestu“ u časopisu za književnost, jezik...“ VI/1926; Vidi i: Carlo Curto, „L'Italia e Montenegri nel rigordo di due poeti“, u čas. *La vita internazionale*, br. 16, XXIII/1920.

- Vidi: P. Chonotch, *Bibliografia del Montenegro*, Napoli, 1924.